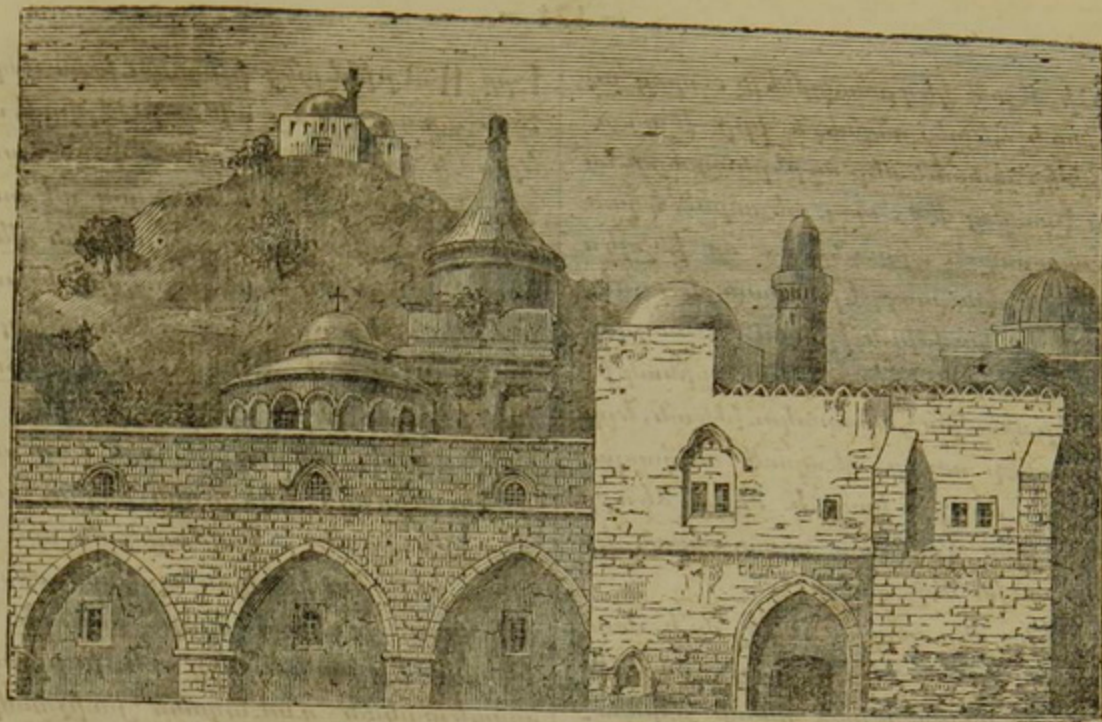




ԵՐԿՐՈՐԻՒՄ ՏԱՐԻ  
ԹԻՒ 11.



ՆԱՅՆԱԲԵՐ 30.  
1867.

## Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

### ԱՐԳԱՅԻՆ ԲԱՆԱԾԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՒԴԱՆ ԵՒ ՄԱՐԺՆԱԿԱՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆՅ ՊԱՐՏԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆՔՆԸ :

ԵՒ ԻՐԱՐՈՒ ՀԵՏ ՈՒՆԵՑԱԾ ՍԵՐՏ ՅԱՐԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆՔՆԸ :

( Հարաձայնութիւն . տես թիւ 10 ) :

Բ.

Այսպէս ուրեմն հոգեւոր և մարմնաւոր իշխանութիւնք այն աստիճան իրարու հետ սերտ կապակցեալ են, և իրենց անհատական պարտաւորութիւններն այնքան իրարու հետ վերաբերութիւն ունին, մինչեւ ըսել թէ՛ մարմնաւոր իշխանութիւնն առանց հոգեւորին անկենդան մարմին մի է, որ իւր կենսական տարերքը հոգեւորէն կ'ընդունի, և նորա միջոցով կը մերձենայ. Աստուծոյ, յորմէ է ա-

մենացն իշխանութիւնք և թագաւորութիւնք : Իսկ հոգեւոր իշխանութիւնն ևս իւր աշու մեղքը պարզացումը կ'ընդունի մարմնաւորէն, և գրեթէ նախա կը մարմնաւորի :

Տեսանք առաջին մասին մէջ այն երկու իշխանութեանց յարաբերութեան խղիւղէն յառաջ եկած զեղծմունքն ու հերձու մն Վրիտանոսի եկեղեցւոյ մէջ : Եւ դարձեալ այն չարեաց առաջին առնելու համար երկու իշխանութեանց չարաչար կերպիւ և հա կառակ աւերաբանական ոգւոյն միակ

անձի վերայ կեդրոնացրենք, որոյ ազեատի հետեւանքներն իբր ի պատկերի կը նկատեն մեր աչքերն սցսորուայ օրս Իտալիոյ մէջ, որոյ տեսարան եղած է պապական արքունիքը, որ ինչպէս ըսինք, երկու տարբեր նպատակ ունեցող իշխանութիւն իրարու հետ շիտ թուելով՝ գայթակղութեան օրինակ եղած էր միամիտ հասարակութեան, երբ կը տեսնէր սուրբ Պետրոսի տեղապահին մի ձեռքը խաչ և միւս ձեռքը սուր, զոր Վրիստոս պատուիրած էր պատեանին մէջ դնելու :

Սենք մեր ազգին հոգեւոր և մարմնաւոր իշխանութեանց գալով, կը տեսնեմք որ խկզրանէ անտի քրիստոնէութեան՝ մինչեւ ցլխածան վերջին հարստութեան Վիլիկիոյ, երկու այլ և այլ անձանց ձեռք կռուախրութեան է ազգն ու եկեղեցին, բայց միշտ իրարու հետ հաշտ և մերձաւոր յարաբերութիւններ պահելով, այնչափ որ՝ երբ մարմնաւոր իշխանութիւնն արտաքին թշնամեայ յարձակումներէն ստիպեալ իւր աթոռը տեղափոխած է, նորա հետեւած է և եկեղեցւոյ գլուխը : Ըրշակունեաց և մարգարանաց ժամանակ ի Վաղարշապատ, յետոյ ի Վուին : Բագրատունեաց ժամանակ ի Վասպուրական, ի Զորոյ վանք, ի Վարազ, և ապա յՆի. նոյն Բագրատունեաց հարստութեան վերջին թագաւոր Վաղիկին թափառական կենաց հետ կաթողիկոսական աթոռն ևս կը թափառի երբեմն ի Օսմանիոյ, երբեմն ի Հոնի : Ուրբինեանց հարստութեան սկսուելուն կը փոխադրի ի Սեաւ լեռ, ի Օռվբ, ի Հումկիոյ, վերջապէս ի Սիւս, ուր ի Էւոնի. թագաւորական թագ ընդունելուն՝ Սիւս նշանուոր քաղաքի կերպարանք տուցած էր, ուր գնաց միացաւ հուսկ յետոյ և կաթողիկոսական աթոռը :

Եւր Ուրբինեանց իշխանութիւն վախճան առաւ, Սոյ աթոռը թշնամեաց երեսէն անհանգիստ մնալով, և ազգային կնիք ու գրոշմ ունեցող տէրութիւնք Հայաստանէն բոլորովին վերնալով, գրեթէ եկեղեցական իշխանութիւնն ևս բարոյապէս մեռածի պէս եղաւ : Ինքն իւր նեցուկն և սղաւապանն կորուսելով յանձն վերջին Էւոնի, կորոյս միանգամայն և իւր ազգեցութիւնը, եկեղեցին ինկաւ անշքութեան մէջ, կաթողիկոսն մոռացաւ իւր նուիրական պարտաւորութիւնքը, թողուց զիւր հօտն և կը թափառէր աստ և անդ, և իւր հայրսպետական գաւազանն յափշտակողաց ձեռքը կը մնայր : Միանգամայն իսկ ասել, եկեղեցւոյ նաւը իւր նաւապետէն (թագաւորէն) զրկուած, և իւր ղեկավարին (կաթողիկոսին) անկարող ձեռքը մատնուած՝ ալէկոծեալ կը ծփոյր : Սոյն չարեաց առաջին առնելու համար բուն Հայաստանի հոգեւոր առաջնորդը յՄիսիսիս ժողովելով կ'որոշեն միւսանգամ հոն փոխադրել որոյն Վրիգորի աթոռը, և կը յանձնեն հայրապետութիւնն Վիրակոս Վիրապեցւոյն, որոյ յաջորդելով մինչեւ ցայսօր կը տեսէ նախնական սուրբ և առաքելական Էթոռը :

Ըրգ՝ մինչեւ ցատտ մեր բաժններէն երկու ինչ կը մտաբերեմք : Ըռաջին երկու իշխանութեանց իրարու հետ ունեցած յարաբերութիւնն՝ իբր երկու հոլթիւն ի միոյ աղբերէ յՊոտուծոյ դոյաղեալ, ըստ այնմ՝ «Վննայն իշխանութիւն յՊոտուծոյ է» : Երկրորդ՝ մարմնաւոր իշխանութեան հոգեւորին վերայ ունեցած արտաքին ազդեցութիւնն ի նպաստ նորա զարգացման և ընդարձակութե՝ թէ՛ բարոյական մասին և թէ՛ նիւթականին, առանց միջամուտ լինելոյ նորա ներքին և սրբա-

զան հանգամանայն, Առաջնայն վերայ  
բառ բաւականին խօսեցած լինելով, կը  
մնայ մեզ համառօտ տեսութեամբ մի  
բացատրել զերկրորդը:

Գ.

Աշխարհիս մէջ մարդկային ազգի  
վարած ծառայութեանց և պաշտօնից  
մէջ կայ պաշտօն մի՝ որ նուիրական  
և սրբազան կը կոչուի. և այն պաշտա-  
մունքը նա ինքն Աստուած յատկա-  
ցեալ ձեռքերու յանձնած է այն ժա-  
մանակէն ի վեր՝ յորում օրինական լե-  
րան վերայ խորհրդաւոր կրօն մի կեր-  
պապէս տոեղձուեցաւ: Այլ այն կրօնին  
արտաքին արարողութեանց հանգա-  
մանքներն ու ծէսերն այն աստիճան  
նուիրական էին, որուն երբ Աղիս յան-  
դգնեցաւ նորա դպիլ և սեղանոյն մեր-  
ձենալով՝ նայն կրօնին պաշտօնէից մէկ  
գործը կատարել, անդէն խօս և խօս  
իւր յանդգնութեան պատիժն ընդու-  
նեցաւ: Աստի Աստուած որչափ որ  
իւր սրբազան պաշտօնին կամ կրօնի  
էական հանգամանաց դպչողին նախան-  
ձաւոր է և վրէժխնդիր, սակայն ար-  
տաքին կամ աշխարհական անձանց ևս  
կը թողարտէ որ իւր անուան սեղան  
կանգնեն ու զարգարեն, ինչպէս եղան  
երբեմն Նեսելիէլ, Սողոմօն արքայն և  
այլք բազումք: Աստի յայտնի է որ  
կրօնական խորհրդոց կամ եկեղեցա-  
կան իշխանութեանց բնաւ ամենեւին  
աշխարհական ոք թէև թագաւոր՝ ար-  
տօնութիւն չունի միջամտելու, սա-  
կայն պարտաւորութիւն ունի եկե-  
ղեցական իշխանութեան նպաստելու  
և ժողովրդոց մէջ կրօնական դպա-  
մունքներն և բարեպաշտութեան ոգին  
զօրացնելու, ինչպէս ըրին Սարայէլաց-  
ւոց ժամանակ Ասա և նորա որդին  
Յովսափատ, Էզեկիա, Յովսիա և ու-

րիշ շատերն, Այսպէս էին և քրիստո-  
նէութեան ժամանակ մեծն Կոստան-  
դիանոս, Տրդատ, Թէոդոս, Աշտո-  
տղբանոս, Հեթում և այլք: Ասնք  
բաւ ճանաչեցին իրենց պարտաւորու-  
թիւններն և իրենց ժամանակի եկե-  
ղեցւոց հայրապետաց կամ կաթաղի-  
կոսաց նեցուկ և օգնական եղան,  
քրիստոնէութիւնը ծաղկելուն և ժո-  
ղովրդոց մէջ հոգեւոր և բարոյական  
յառաջադիմութեանց համար հաստա-  
տութիւններ հիմնեցին, և ժողովուր-  
դին ևս բոլոր իւր կարի նոցա ջանիքը  
կը համապատասխանէր աւետարանա-  
կան հեզութեամբ և հպատակութիւն:  
Թագաւորութիւնը վերնալէն յետոյ  
դարձեալ նոցա ոգին կը նշմարուի տեղ  
տեղ գտնուած քաջախիղճութեամբ, քաջան-  
քաշներու, և ամիրաներու վերայ, ու-  
րոնք միշտ պաշտպան կեցած են եկե-  
ղեցւոց անարատութեան և նորա Գլխոյն  
բացարձակ իրաւասութեան, ջա-  
նացեր են առաւել նպատակ նիւթու-  
պէս եկեղեցեաց և վանքից զար-  
գացման՝ քան թէ միտակ աննոց յա-  
փշտակութեամբ և կեղերանօք:

Իսկ երբ յիշեալ դիւանոր և երե-  
ւելի անձանց մօտ չմնաց նախկին ազ-  
դեցութիւնն, ուսկէ շատ բարկքներ  
ծագած լինին պատմութիւնք կը վիտ-  
յեն, և մարդկային ընկերական վիճա-  
կին մէջ հաւասարութիւն տիրեց, և  
հանձարն ու բնաձիր տաղտնիքները քան  
զնիւթական հարստութիւն նախապա-  
տիւ լինելու արժանիքն զգալի եղաւ,  
և կերպով մի բուն խօս մարդկութիւ-  
նը և նորա բանականութեան դրոշմ  
եղող կրօնն իւր արժանաւորութիւնն  
գտածի պէս ցուցուեցաւ շնորհիւ ազ-  
գային Սահմանադրութեան, այսու ա-  
մենայնիւ ցաւալի է միանգամայն խոս-  
տովանիլ՝ որ յիշեալ փառաբելի կանո-  
նագրոյն ծնունդ առած ժամանակ, բը-

նույն թիւնը տեսակ մի մարդ կեղէն հրէշներ եւս ծնաւ, ինչպէս որ ճարտար է նա ցորենի հետ որով և վարդի քով փուշ գոյացրնել, կամ բնկուզին քողցրու կաթնաման հիւթը լեղի ու կարծր կեղեւներով պատել: Այսպէս եղան ցեղ մի երկուսարդներ որոնք ուսումնական ասարելոյ գուրս ցատքելով և կարգաւոր հրահանգներէ բոլորովին զուրկ, եւ իրենց բարեարաշտօն հարցն ու հաւուցը աւանդական կրօնասիրութենէ և ողջամտութենէ մերկացեալ, ձեռներէց եղան եկեղեցական իրաւասութեան, մինչեւ եկեղեցւոյ պաշտելի խորհրդոյ եղծման և փոփոխութեան յանդգնեցան, որով և ոչ աստուածասէր թագաւորք համարձակեր էին: Այսպէս երբ ազգային աշխարհական թագը թշնամեաց տակ կոխան լինելով՝ անպաշտպան մնաց եկեղեցին, խումբ մի երկուսարդք յարձակեցան նորա վերայ, որպէս զի հագեւոր իշխանութեան ձեռքը մնացած միակ ազգային դրօշմն ալ եղծանելով, խաղաղ քննելն զեկեղեցին, որ թերեւս իրենց կրկն և միտմանց ներհակ կը թուի և իրենց խղճին գաղանի յանդիմանիչ ու վրէժխնդիր:

Արբ առնց առաջին նպատակը, եկեղեցւոյ բուն հիմունքն խախտելու ջանքը չյաջողեցաւ, ձեռք առին այն նուհետեւ նորա հոգեւոր անդամները քարկոծել, նոցա վարուցն ու բարուց վերայ զբարեմիտ ժողովուրդը գայթակղեցրնել, և մի յանցաւորի և իրբււմարդ պակասաւոր կղերի մի հետ հարիւրաւորներ ևս զոհել և յանդատութիւն գատարարտել: Աւ ըստ ճշմարտութիւնս ստուգելու համար յանունէ կ'ուղեմ ցոյց տալ մէկ հանդիսի մի բրած ուխտը, այսինքն ոչ ուտել և ոչ ըմպել մինչեւ ազգային կղերական նութիւնն սպաննել, Օմիւռնիոյ Օաւ

զիկ անուն հանդիսը, որոյ մէջ անհամար եկեղեցականք իրենց անուանարկութեւ և բարոյական մահաւան վճիռը կը կարգան, և աշխարհականք ցաւօր սրտի և արտասուօր աչաց այն անարգական տողերուն վերայէն կ'անցնին, երբ տիեզերահաշակ լուր մի, այսինքն խահակ եպիսկոպոսի եւ Տիմոթէոս վարդապետի ի հաղորդատան երթալն ամէն ազգի ըստ իրք գովութեամբ կը հաշակեն, և այն նուիրակութեան մասին մինչեւ անգամ Անգղիոյ դահլիճն իւր շնորհակալութիւն կը յայտնէ Ամեն. Այսպիսի ստորիարքին, Օաղիկն այն միջոցին իւր բաժանորդներուն ինչ լուր հաղորդեց այս նուիրակութեան մասին: Օաղիկն՝ որ ազգային զգացմունք ունի, բայց եկեղեցւոյ խոր սկամբ կը նայի, Օաղիկն որ կրօնի և հաւատոյ անտարբերութիւն մինչեւ անգամ, . . . կը քարոզէ, այս միջոցիս իւր սկզբունքը կը սաշտէ, իւր ուխտը կը յիշէ, ազգային կղերականութիւնը անգամաւ լուծել, և սպաննել, ամենեւին և ոչ բառ մի կ'արտասանէ նուիրակութեան մասին, փախելով չըլլայ թէ գովութի մի տուած լինի անոնց և զիրենք խրկող Ամեն. Պատրիարքին, Անցաւ միջոց մի, և յիշեալ նուիրակութեան վերայ բարեյաջող լուր մի չտեսաւ: Օաղիկը չէր քնէր, այլ ծուղակին մէջ կը սպասէր յուշիկ քայլող տիկնաջ նման եւ պարանն իւր տակ ջրմաղատած, և աչ ուխտն անթիթ մտնած գէտի հարաւ: Աւ ահա յանկարծ կ'իմանայ Ամեն. Սրբազան Պատրիարքին յաջիպտոս երթալը, ինչո՞ւ համար, իւր սուրբ Աթոռոյն կալուածական իրաւանց յաւիտականութիւններն յետ դարձնելու, և նոյն եկամտօր ժառանգանոցի և տարանի երկու ամենակարեւոր հաստատութեանց ապագայն ապահովել: Ասիկայ յանցանք մի է Պատրիարքի մի,

երբ Տէրութիւնն անգամ իւր շնորհած հրովարտական մէջ կը պատահէր իւրեան՝ որ Աթուոյն բոլոր սեփականութիւնը թէ՛ եկեղեցի թէ՛ վանք և թէ հողային կալուածներն պահպանէ . սոյն չէ՞ և ընդհանուր ազդին փափոքն ու պահանջմունքը : Այո՛, բայց Օտաղկին՝ յանցանք է , վասն զի եկեղեցական անձ մի է սոյն ազգային ու վանական իրաւանց նախանձաւորն , և իւր նպատակը նոյն եկամտօր եկեղեցւոյ ժառանգաւորաց թիւն աւելընել է :

Օտաղկը նոյն յողումով չմտնայր դարձեալ իւր կղերաստանութեան բրած ուխտը , յանկարծ միտքը կ'իյնէր իսահակ եպիսկոպոսը , որոյ վերայ զարարիտներ էր մինչեւ ոյն օրը , և կը սկսէ հեգնութեամբ պարտաւել նորա նուիրակութեան պաշտօնը : Եթէ ասոնք կղերաստանութիւն չեն , ի՞նչ են , եթէ անձնական պատիւն մեծ է բայց քան զկեանքը , ուրեմն մարդոց պատուոյն մնասէ՛լ նորա կենաց մնասէ՛լ է . ապա ուրեմն Օտաղկին դիտաւորութիւնն ինչպէս որ հաւմուած եմք , ազգային եկեղեցական պատիւն աղարտելով՝ նպատակն է նոցա ազգեցութիւնն տկարացնել և ջնջել ժողովրդաց քով , և ասկէ ի՞նչ կը հետեւի , եթէ ոչ եկեղեցւոյ իշխանութիւնը վտանգել և կործանել իսպառ : Աւասիկ բացատրեցինք մեր հաւմած տեսութիւնն , թէ աշխարհական իշխանութիւնն նիւթապէս և բարոյապէս պարտի նպատաւօր լինել հոգեւոր իշխանութեան , և ոչ երբեք միջամուտ նորա ներքին և սրբազան հանգամանաց , որ է տեսակ մի սրբապղծութիւն : Եւ օրինակս եւս ցոյց տուաւ մարմնաւոր իշխանութեան պահապանութենէն եկեղեցւոյն կրած ցաւալի աղէւթն ու յարձակմունքը :

Կարծեմ ընթերցողք կրցան դիւրաւ մտաբերել ըսածներէս՝ որ իւրաքանչիւր անհատ կը պարտաւորի թէ՛ եկեղեցւոյ և թէ վանորէից յարատեւութեան և նոցա յառաջող իմութեան կարի նպատակը նիւթապէս : Այն կալուածները զոր մեր բարեյիշատակ նախնիքներն թողուցած են եկեղեցւոյ և վանորէից , եթէ մեր չունիմք կարողութիւն արդեամբք՝ նոցա բարի օրինակին հետեւելու , գոնէ անոնց թողուցածները չյափշտակեմք և մեզ սեփականեմք , և նոցա արդիւնքով մեր կոկորդը չպարարեցնեմք , կործանման վտանգի մէջ թողով զիանորայ բը , մաւնաւոր Սուրբ Երկրիս մէջ գանուածները , որ ճշմարտապէս ազգային պատկերն ցոյց տուող յասկութեանց միւնն է , ինչպէս բրած էր մի բանասէր Կ. Պօլսոյ Ս. Փրիլի հիւանդանոցին համար , որ մասնական հաստատութիւն մի է և աննշան օտար ազգաց մօտ : Եւ ոչ սուրբ Աթուոյս նման տիեզերահռչակ և ընդհանուր ազգութեան մի նշանակ : Եզխարտարի վանական կալուածներն բրածիս պէս իրենց նպատակին չէին ծառայէր քանի մի տարիէն ի վեր , իսկ Ամեն , Եւսոյի պատրիարքն որու ամէն մէկ քայլափոխը մէկ մէկ նըշանակութիւն ունի բայց Օտաղկին , նոյն կալուածաց խնդրոյն համար գնացի Վահրէ , և յոյս ունիմք որ Եզխարտարնակ ազգայնոց մէկ փոքր մասն եւս մեծագոյն մասին հետ իրաւունք ճանաչելով՝ պիտի զննանի սիրով յանձնել զկալուածներն Ս. Ամեն . Սրբապետութեան ձեռքը ի նախատինս ինքի նայողոյ առ սուրբ Աթու :